

Rim i Daleki Istok

*Raoul McLaughlin, Rome and the Distant East –
Trade Routes to the Ancient Lands of Arabia, India and China.
London & New York: Continuum, 2010., 236 str.*

Ova se knjiga, kako autor u zahvalama kaže, temelji na njegovu doktoratu obranjenom 2006. u Belfastu. Jedino ondje je prihvaćena njegova tema tako širokoga opsega koja doista zahtijeva stručnjake raznih profila – od arheologa, povjesničara, ekonomista do filologa upućenih u razne jezike (starogrčki, latinski, sanskrt, prakrti, kineski, arapski). Autor zasigurno nije stručnjak za sva ova područja, ali je drevne trgovačke veze na tako udaljenim prostranstvima uspješno prikazao koristeći primjerenu literaturu, što se vidi po opširnoj bibliografiji.

Prilozi su karte koje prikazuju stari svijet kako je doživljen u 1. stoljeću, Strabonovo i Plinijevo viđenje svijeta te zamisao svijeta po Klaudiju Ptolemeju iz 2. stoljeća. U tekst je uklopljeno deset ilustracija od kojih je najzanimljiviji detalj iz Peutingerove karte koji prikazuje Augustov rimski hram u Muzirisu u južnoj Indiji. Nakon teksta knjige slijede korisni podaci u dodacima: Proizvodi Rimskog Carstva, Uvoz iz Istoka u Rimsko Carstvo; Cijene istočne robe. Na kraju su bilješke (183.-218.), bibliografija (219.-230.) i kazalo (231.-236.).

Autor tumači da se pojam rimski odnosi na područja Sirije, Palestine, Egipta i Arabije koja su bila u sklopu Carstva ili pod vlašću njihovih vazalnih kraljevstava. Pojam udaljeni ili daleki Istok odnosi se na teritorije onkraj rimskih granica i uključuje partsko područje, južnu Arabiju, istočnu Afriku, Indiju, unutarnju Aziju i Kinu.

Nakon uvoda *Rim i Daleki Istok* slijede poglavlja *Stari dokazi za istočne kontakte, Rimski Egipat i pomorski putevi do Indije, Rim i arapski trgovački putevi, Trgovački putevi kroz Aziju i veza sa Stazom svile, Diplomatski kontakti s Dalekim Istokom, Ekonomsko djelovanje na Rimsko Carstvo*. Već sâm sadržaj knjige pokazuje kako se velikoga posla prihvatio autor. U svome prikazu zadržat će se najviše na uvodu koji sažimlje sve bitno o čemu će autor detaljno kasnije govoriti, te na prvom poglavlju.

U uvodu *Rim i Daleki Istok* autor kaže da su u završnim godinama Republike Rimljani dovršili osvajanje preostalih mediteranskih kraljevstava, ali da su tek malobrojni u tome Carstvu bili svjesni veličine svijeta u kojemu su živjeli. O postojanju velikoga nepoznatog kineskog carstva dinastije Han (202. g. pr. Kr. – 220.) tek su nejasno slutili, za razliku od Kineza koji su nastojali uspostaviti kontakte sa Zapadom znajući za postojanje velikog carstva ondje.

Trgovina je bila veza između ta dva udaljena carstva, ali otežana neprijateljskim kraljevstvima koja su tražeći profit priječila izravne veze između Rima i Kine. Rimski rivali Parti bili su velika prepreka Rimljanima da se koriste karavanskim putovima prema Kini i Indiji, no kako su Rimljani krajem razdoblja Republike osvojili granična područja oko Crvenoga mora, postao je lakši pristup Indijskom oceanu te mogućnost istraživanja udaljenog Istoka. Klasični izvori govore o tome kako su istočni teritoriji Rimskog Carstva nakon osvajanja Egipta bili povezani s Arabijom, Indijom i Kinom, što je za posljedicu imalo uvoz egzotične robe s Istoka u Rim. Izvori govore o plovidbi rimskih trgovaca iz egipatskog Crvenog mora na područja oko Indijskog oceana. Do 1. stoljeća rimski trgovci

su redovno plovili do tamilskoga juga Indije. U Rim je stizala popularna egzotična roba kao što su tako traženi začini, tkanine, poludrago i drago kamenje. Trgovački brodovi bi na putu obilazili afričke tržnice Etiopije i Somalije u potrazi za dragocjenim aromatičnim biljkama i robovima, u južnoj Arabiji nabavljali bi skupocjeni tamjan i miru, vrstu mirisne smole, što je navelo arapske trgovce da šalju karavane s tom robom sve do Palestine kako bi opskrbili rimsko tržište. Rimski trgovci su iz Sirije stizali do Mezopotamije i grčkih te perzijskih gradova u dolini Tigrisa i Eufrata.

Indija je od davnina bila važna u antičkom doživljaju svijeta. Još Herodot spominje da je Darej I. dobivao trećinu svojih prihoda iz Indije premda je zaposjeo samo prostor doline rijeke Ind. Plinije Stariji prenosi podatke iz ranijih autora i misli kako Indija zauzima trećinu cijeloga svijeta. Mučila ga je činjenica da Indija crpi više od 50 milijuna sestercija godišnje iz Rimskoga Carstva. Kako autor kaže, za usporedbu, ta je svota veća nego što je bio godišnji porez koji je Cezar nametnuo Galiji.

Rim je ovisio o Egiptu kako bi prehranio svoje pučanstvo, o Egiptu koji je predstavljao vrata za Indijski ocean. Bez posebnog povoda August je pokrenuo 130 ratnih brodova protiv Arabije kako bi osvojio poluotok zbog njegova bogatstva. Aden je opljačkan, ali pohod je propao.

U 1. stoljeću trgovci su doprli i do Malajskoga poluotoka. Rimski svijet bio je svjestan toga da tu nije kraj svijeta a sve su više iz Indije saznavali o Kini. Senekina knjiga o Indiji nije sačuvana, ali iz njegovih drugih spisa može se zaključiti da je čuo o Kini. Seneka je bio član carskog suda za vladavine Klaudija kada je vladar Cejlona poslao ambasadore kako bi se uspostavili prvi diplomatski kontakti s Rimom.

Autor pri kraju svoga uvoda kaže da proučavajući rimsku trgovinu s Istokom, ova knjiga bolje određuje Rimsko Carstvo u njegovu izvornom drevnom kontekstu. Pristup povijesti Rimskog Carstva nadasve je bio usmjeren na političke i vojne sfere utjecaja. Stoga je važno istraživati stare izvore o tome kako je trgovina povezivala i financirala stari svijet. Autor vjeruje da je međunarodna trgovina ključ za tumačenje izuzetnog ekonomskog uspjeha imperijalnog sustava koji je stvorio i održavao Rimsko Carstvo.

Prvo poglavlje donosi glavne dokaze za rimsku uključenost u trgovinu s Istokom. McLaughlin donosi prikaz glavnih klasičnih tekstova, uvodi u arheološke dokaze, raspravlja o djelima iz stare Indije i Kine. Važnim izvorom smatra *Periplus Eritrejskog mora*, kratku brošuru anonimnog autora iz sredine 1. stoljeća. Ta knjižica je trgovački priručnik pisan stilom grčkog jezika kakav je bio popularan u rimsko doba. Sadrži praktične podatke o trgovačkim putovanjima iz rimskog Egipta do luka istočne Afrike, južne Arabije i zapadnih obala Indije. To je jedan od malobrojnih sačuvanih klasičnih izvora što ga je napisao trgovac koji je zabilježio koja je roba zanimljiva za razmjenu s obje strane. Ujedno je vrsta pomorskog rokovnika jer pruža pomoć pri navigaciji donoseći važne podatke o plovnim putovima, o morskim opasnostima, o sigurnim pristaništima te savjetima o korisnoj opskrbi za putovanje. Slijedi osvrt na Strabonovu geografiju koji se, govoreći o Indiji, oslanja na ranije grčke izvore, iz razdoblja nakon Aleksandra, tako da donosi malo podataka o Indiji svoga doba premda su tisuće rimskih podanika već putovale u Indiju. McLaughlin misli da je razlog tome što je Strabon kao dio rimske elite imao predrasude prema moreplovcima i trgovcima kao društveno manje vrijednima. Strabon spominje poslanike iz raznih indijskih kraljevstava poslana caru Augustu, i usprkos nedostacima, važan je izvor o oblikovanju Augustovog Carstva koje je promijenilo klasični svijet. Autor dalje navodi razne druge izvore važne za to razdoblje, tako i kartu zvanu Peutingerova

mapa za koju se drži da je srednjovjekovna kopija rimske karte iz oko 300. godine. Karta je važna za proučavanje trgovine s Istokom jer pokazuje važne lokalitete na Istoku i kopnene putove. Posebno je zanimljiv prikaz Augustovog hrama na jugu Indije u Muzirisu. Ova karta još uvijek predstavlja zagonetku i tumačenje toga dokumenta još nije dovršeno. Važan je tekst *Partske postaje* koji je ulomak većega teksta autora Izidora, o kojemu se ništa ne zna. On ocrta putove iz Zeugme, na granici rimske Sirije, niže do Eufrata i preko iranskog platoa do granica partskog područja. Međutim, trgovina se ne spominje kao ni to da bi glavni put vodio do Indije ili preko zemalja unutarnje Azije do Kine. Plinije i njegova eklektična zbirka *Naturalis historia* daju zanimljive podatke o korištenju istočnih proizvoda na Mediteranu. Osobito su ga zanimala razna čuda, neobičnosti, monstruoznosti i druga *mirabilia* koje nekritički opisuje. Premda je rimska vlada primala važne podatke o Istoku preko svojih agenata, trgovaca i veleposlanika, Plinije se suzdržavao od uključivanja takvih podataka jer je isticao važnost klasičnih prikaza. *Geografija* aleksandrijskog Grka Klaudija Ptolemeja iz oko 139. godine značajna je za geografsku spoznaju svijeta jer se on usredotočio na matematičke podatke o udaljenostima i koordinatama, vjerujući da mogu pomoći oblikovati točne karte. U njegovo doba rimski trgovci doplovili su do Malaje i klasični autori bili su svjesni da je udaljeni Istok zauzimao više od 2/3 poznatog svijeta. Ptolemejev prikaz otkriva da su Rimljani znali za kineske teritorije u najudaljenijim područjima Istoka.

McLaughlin spominje i razne druge izvore koji pomažu kod osvjetljavanja zbivanja onoga doba. Važni su lončarski fragmenti, tzv. *ostraca*, nađeni na raznim lokalitetima na kojima natpisi donose podatke o porezu na uvezenu robu. Tu su i dokumenti na egipatskim papirusima, karavanski natpisi iz Palmire, rimske kovanice iz Indije, buddhistički natpisi iz zapadnog Dekana na srednjoidijskom jeziku, praktu, koji donose podatak da su se neki Rimljani preobratali na buddhizam. Izvori se nalaze i u staroj tamilskoj književnosti. Stari Tamili nazivali su Rimljane Yavanama, naziv koji je izvorno označavao Grke iz priobalne Male Azije. Važni su arheološki nalazi brodoloma na obalama zapadne Indije kao i nalazište u tamilskom Muzirisu, luci koja je bila važna za trgovinu s Rimom. Aurel Stein je 1907. u Dunhuangu pronašao malu zbirku *Sogdijskih pisama* iz oko 313. godine. Centralnoazijsko pleme koje je sebe nazivalo Sogdijancima uspostavilo je trgovinu unutar Tarinskog bazena i razvilo trgovačke veze s Kinom. Ta su pisma važna jer daju uvid u djelatnosti karavanskih trgovaca na Putu svile.

Kineski izvori iz razdoblja dinastije Han govore o spoznaji da se na Zapadu pojavila snažna sila nalik kineskoj i nazvana je Da Qin, što je značilo Velika Kina. Detalji ukazuju na to da se pod tim nazivom krilo Rimsko Carstvo. Izvorni tekstovi nisu sačuvani, ali dokaz za njih je djelo *Hou Hanshu* iz 5. stoljeća. Izvori postoje i iz kasnijih dinastija, a najvažniji je *Weilue* ili Kratki izvještaj dinastije Wei (3. - 5. st.). Sačuvano je poglavlje „Ljudi sa Zapada” koje se zasniva na ranijim izvješćima u vremenu između 116. i 165. godine. Kineski izvori su pouzdani i zanimljivi te će ih trebati detaljnije proučavati u kontekstu trgovine s Rimom.

U nastavku slijedi moj posve kratki prikaz preostalih poglavlja knjige jer bogatstvo podataka koje autor donosi nije moguće prenijeti u kratkom osvrtu na knjigu. Važno je naznačiti koje su teme kojima se autor dalje bavi. Drugo poglavlje istražuje pomorske putove koji su vodili iz rimskog Egipta preko istočnih mora do Indije i udaljenog Istoka. Treće poglavlje razmatra trgovačke putove u Perzijskom zaljevu i pustinske karavanske staze preko kojih je tamjan, tako važan za rimske vjerske obrede, stizao iz južne Arabije

na sjever do rimskih teritorija. Četvrto poglavlje istražuje dokaze za kopnene putove koji su vodili kroz Perziju da bi se povezali sa svilenom cestom unutarnje Azije. Peto poglavlje bavi se dokazima za diplomatske kontakte između Rima i Indije te Kine. Šesto poglavlje istražuje prihode koje je Rim dobivao od trgovine s Istokom i razmatra kako su ta sredstva financirala Carstvo. Autor donosi alternativni model za rimsku ekonomiju te tumači kako je Carstvo funkcioniralo u vrijeme svoga najvećeg prosperiteta.

Iz dodataka spominjem samo neke proizvode s dugog popisa:

Dodatak A – proizvodi iz Rimskog Carstva prema popisu kineskog *Weiluea*: zlato, srebro, bakar, željezo, olovo, kositar, kornjače čiji su oklopi korišteni za proricanje, razne životinje kao bijeli konji, pijetlovi za borbu, nosorozi, mungosi, potom kauri školjke, karneol, slonovača, dijamanti, žuti jantar, poludrago kamenje, vuneni sagovi, svila, tamjan, mirisna smola, šafran, ružmarin, crveni koralj, staklo, žad, itd.

Dodatak B - uvoz s Istoka u Rimsko Carstvo: cimet, papar, nard, indijski začini, đumbir, asafoetida, aloja, oniks, kardamon, pamučne prekrivke, slonovača, biseri, lijekovi, svila, indijski eunusi, lavovi, leopardi, pantere, indijska kosa, itd.

Dodatak C - donosi cijene istočne robe prema Plinijevoj listi cijena na rimskim tržnicama.

Ovaj prikaz podastire samo mali dio važnih informacija o razdoblju koje knjiga prikazuje jer nije moguće prenijeti niz podataka, uključujući arheološke, povijesne, kulturološke, kojima je McLaughlin dao važan doprinos proučavanju trgovačkih veza između Rima i Istoka. On spominje razna plemena koja su prodirala na teritorij Indije iz centralne Azije kao što su Indo-Skiti ili Kušani, Šake i dr. Osvrće se na južne indijske dinastije Satavahane, Chere, Cole, Pandye. Važna je njegova zamjedba da je razlog slabljenju trgovačkih veza Rima s Istokom bila kuga (165.-180.), iz razdoblja Antonina kada je trećina stanovništva vezanog uz trgovinu umrla od te pandemije. A Kinezi su uzalud čekali vijesti iz Rima nakon što ih je 166. posjetilo rimsko poslanstvo jer su oni na povratku stradali.

Ova knjiga može se uzeti kao neka vrsta putokaza za daljnja istraživanja koja bi trebala biti interdisciplinarna, jer tako velika tema iziskuje rad brojnih stručnjaka za razna područja koja obuhvaćaju široku tematiku odnosa Zapada i Istoka, u ovom slučaju Rima i drevnog orijentalnog svijeta.

Klara Gönc Moaçanin

Vojna krajina godine Gospodnje 1578.

Nataša Štefanec, Država ili ne. Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici. Zagreb: Srednja Europa, 2011., 562 str.

Knjiga dr. sc. Nataše Štefanec, profesorice na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prevedena je autoričina disertacija obranjena na Odsjeku za povijest Srednjoeuropskog sveučilišta (Central European University, CEU) u Budimpešti 2004. godine.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 45

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2013.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 45

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest), Zrinka
Blažević (teorija i metodologija povijesti)

Međunarodno uredničko vijeće / International Advisory Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama/The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Boris Bui

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Zrinski d.d. Čakovec

Naklada

300 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*